

אמר להן שבאי: עם קשה עורף! מאין אתם יודעין את כל הדברים הללו? (693)

אמרו לו: גמל — כשהיא אוכלת מעשבים שלפניה, מצד שרואה אוכלת, ומצד שאינה רואה — אינה אוכלת. והיות ואנו רואים שהבהמה שלפנינו אכלה רק מצד אחד, על כרחך שהיא סומא.

וטעונה שתי נודות אחת של יין ואחת של שמן, כי טיפות של יין — מטפטף ושוקע בקרקע, ושל שמן — מטפטף וצף. והיות ואנו רואים בדרך טיפות שקועות וטיפות צפות, הרי שיש עליה נודות של יין ושמן.

ושני בני אדם המנהיגים אותה אחד נכרי ואחד ישראלי, כי נכרי, כשהוא צריך להתפנות, נפנה לדרך, לצד בהמתו, ואינו מסתתר. ואילו ישראלי, שצנוע הוא, נפנה לצדדין (694).

רדף השבאי אחריהם [אחר הגמל והמנהיג],

"היתה כאלמנה". אמר רב יהודה אמר רב: כתוב "כאלמנה", שישראל דומים לאלמנה, אבל — ולא אלמנה ממש, שמת בעלה, ולא ישוב עוד. אלא, הרי היא כאשה שהלך בעלה למדינת הים, ודעתו לחזור אליה (691). שאמנם כעת היא כאלמנה, אבל לבסוף ישוב בעלה כבתחילה. כך אנו, עתה אנו כאלמנה, אבל לבסוף יבוא הקדוש ברוך הוא ויגאלנו.

"רבתי בגוים שרתי במדינות". אמר רבא אמר רבי יוחנן: כל מקום שהן הולכין — נעשין שרים לאדוניהן.

תנו רבנן: מעשה בשני בני אדם שנשבו בהר חרמל, והיה שבאי מהלך אחריהם.

אמר לו אחד מהם לחבירו: גמל שמחלבת לפנינו (692), סומא באחת מעיניה, וטעונה שתי נודות, אחת של יין ואחת של שמן, ושני בני אדם המנהיגים אותה, אחד מהם ישראלי, ואחד נכרי.

ב-תק

693. שהרי השעבוד והגלות מביא לכך שהאדם משכח חכמתו, ואתם קשי עורף, שאינכם נכנעים בגלותכם, אלא מחזיקים עצמכם לחכמים או לנביאים!

וכשראה שהאמת איתם, אמר "ברוך שבחר בזרעו של אברהם ונתן להם מחכמתו". שאין אומה זו כאומה אחרת, אלא הקדוש ברוך הוא נתן להם מחכמתו, ולכן חכמתן נצחית, ואינה משתכחת מהם אף בגלות. מהרש"א.

694. והם ראו צואה מצד זה של הגמל — באמצע הדרך, ומצד שני — לצד הדרך. ומזה הוכיחו שבצד אחד של הבהמה הנהיג ישראלי, ומצד שני — נכרי. יד רמה. ועיי' בילקוט איכה [רמז תתר"ד] מעשה זה באורך, ובכמה שינויים.

משיא בנו בן שתיים עשרה שנה אשה שהיא ראויה לילד. והיה חוזר ומשיא בן בנו בן שתיים עשרה שנה. ולא היה מגיע לעשרים ושש שנים עד שהוא רואה בנים לבניו.

691. בעיון יעקב כתב, דהיינו, שכשם שבאופן כזה חייב בעלה לתת מזונותיה וכל צרכיה ופדיונה, כך גם ישראל כשהם בגלות, הקדוש ברוך הוא מעמיד להם מגינים קרובים למלכות בכל דור. וזהו שהסמין שבכל מקום שהם הולכין, נעשים שרים לאדוניהם.

692. ביד רמה כתב, שלא היו רואים אלא את אחורי הגמל. אמנם באיכה רבה [פ"א אות י"ג] איתא, שהיתה רחוקה מהם ד' מילין. ועיי"ש עוד שינויים מהכא.

ומצא שאמנם היה כדבריהם של שני שבוייו.

בא ונשקן על ראשו, וחיבאן לביתן⁽⁶⁹⁵⁾, ועשה להן פעודה גדולה, והיה מוקד לפניהם, ואתן להם מחכמתו, ובכל מקום שהן חולבין נעשין שרים לאדוניהם. ופטרן [שחררן], והלכו לבתיהם לשלום.

"בכה תבכה בלילה". שתי בכיות הללו, "בכה תבכה" — למה?

אמר רבה אמר רבי יוחנן: אחד — על מקדש ראשון, ואחד — על מקדש שני. ששניהם חרבו בתשעה באב.

"בלילה" — על עסקי לילה. שנאמר: "ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה החוא".

אמר רבה אמר רבי יוחנן: אותו הלילה שנתנו ישראל את קולם בבכי, ליל תשעה באב היה. אמר להן הקדוש ברוך הוא לישראל: אתם בכיתם בכיה של חנם, ואני אקבע לכם בכיה לדורות⁽⁶⁹⁶⁾.

דבר אחר: "בלילה", שכל הבוכה בלילה קולו נשמע⁽⁶⁹⁷⁾. והיינו "בכה תבכה בלילה", כדי שיהא קולם נשמע, וירחמו עליהם, ובכל זאת "אין מנחם לה".

דבר אחר: "בלילה", שכל הבוכה בלילה, כוכבים ומזלות בוכין עמו [שנכמרים רחמיהם עליו]⁽⁶⁹⁸⁾.

דבר אחר: "בלילה", שכל הבוכה בלילה, לפי שקולו נשמע ביותר, מתרכך ליבו של השומע את קולו — ובוכה כנגדו.

מעשה היה באשה אחת, שכנתו של רבן גמליאל, שמת בנה, והיתה בוכה עליו בלילה.

שמע רבן גמליאל קולה, ובכה כנגדה⁽⁶⁹⁹⁾, עד שנשרו ריסי עיניו [שמחמת רוב דמעות היו ריסי עיניו נכפלים ונופלים על עיניו].

למחר הכירו בו תלמידיו שהוא בוכה בגלל שכנתו — והוציאוה משכונתו.

"ודמעתה על לחיה". "לחיה" — לשון לחות ונערות הוא. אמר רבא אמר רבי יוחנן: הרי היא כאשה צעירה, שבוכה על בעל

695. לכאן צריך לגרוס "לביתו".

696. הרמב"ן על החומש [בפרשת שלח] כתב על זה: ולא ידעתי מאיזה רמז שבפרשה הוציאו זה. וכתב בתורת חיים שנראה דהיינו מדכתיב "בלילה ההוא", ולא "בלילה הזה", כפי שנאמר "ויאכלו את הבשר בלילה הזה", "ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה". אלא ודאי רמז הכתוב, שבכו בלילה ההוא, המיוחד לבכיה, שהוא ליל תשעה באב. ועיי' בענף יוסף מה שכתב עוד בזה.

697. כדאיתא במסכת יומא [כ א]: מפני מה אין הקול נשמע ביום כבלילה, מפני גלגל חמה המנסר ברקיע.

698. כדכתיב "שמש וירח קדרו וגו'". ולפי שבלילה נראים הכוכבים של מזלות יותר מביום, לכן אמר "בלילה". שאז היה נראה יותר בכיתם מלהאיר לעולם על צער החורבן. מהרש"א.

699. במדרש איכה רבתי איתא, שכשהיה שומע קולה, היה נזכר חורבן בית המקדש, ובוכה.

אליכם", ראייה לקובלנא (705) מן התורה. דהיינו, שכאשר אדם מספר צרתו לאחר, אומר לו: לא תבוא זאת לך כפי שבאה עלי. והמקפיד על כך, אין בזה איסור נישוחש (706).

כך גם הנביא היה מתאבל על החורבן, כאילו באה עליו הצרה, ואמר לאותם מישראל שלא הגלה נבוכדנצר: לא תהא לכם צרה כזו.

"כל עברי דרך". אמר רב עמרם אמר רב: עשאוני בעוברי על דת (707). דאילו בסדום כתיב: "וזה המטיר על סדם", ואילו בירושלים כתיב לשון דומה: "ממרום שלח אש בעצמתי וירדנה וגו'". הרי שדנני הקדוש ברוך הוא כפי שדן את אנשי סדום.

[וכתיב:] (708) "ויגדל עון בת עמי מחטאת סדם".

נעוריה (700). שבוכה היא תמיד, ודמעתה מצויה. שנאמר: "אלי כבתולה חגרת שק על בעל נעוריה". "אלי" לשון קינה הוא.

"היו צריה לראש". אמר רבא אמר רבי יוחנן: כל המוצר לישראל — נעשה ראש (701) (702).

[שנאמר:] (703) "כי לא מועף לאשר מוצק לה בעת הראשון הקל ארצה ובלון וארצה נפתלי והאחרון הכביד דרך הים עבר הירדן גליל הגוים".

אמר רבא אמר רבי יוחנן: כל המציק לישראל — אינו עיף (704). כפי שנאמר בפסוק דלעיל: "כי לא מועף לאשר מוצק לה".

"לא אליכם כל עברי דרך". אמר רבא אמר רבי יוחנן: מכאן, מזה שאמר הנביא "לא

703. הגר"א לא גרס "שנאמר".

704. כדי שלא יחדלו להציקן. תורת חיים.

705. ענין זה נקרא "קובלנא", כי תרגום "עזר כנגדו" — סמך לקבליה. וכן "לנכח אשתו" — לקבל איתתיה. אף האי דהכא היינו שכשמספר לחבירו רעה שבאה עליו, אומר לו: לא כלפיך אני אומר. מוסף הערוך.

706. עיי' ברש"י שהביא עוד פירושים.

707. כינה הדת האמיתי "דרך", כי הוא דרך סתם, דרך הישר, דרך ה'. מהרש"א.

708. הגר"א מוחק את המילה "וכתיב".

700. דהיינו, על השכינה, שנפרד ממנה. מהרש"א.

וכתב בעיון יעקב, שהיות ואין מקבלין תנחומים על החי, והרי אמרנו לעיל שישראל אינם כאלמנה ממש, אלא הרי הם כאשה שהלך בעלה למדינת הים, שסופו לחזור, לכן נאמר בהמשך הפסוקים "אין לה מנחם מכל אוהביה". שאינה מקבלת תנחומים.

701. דהוה ליה למימר: היו צריה ראש. מאי "לראש"? אלא שלכן היו מצירים לה, כדי שייעשו לראש. הריא"ף.

702. ודבר זה טיבותא הוא לישראל, כפי שכתבו התוס' במס' חגיגה [יג ב], על דברי הגמרא שם: "שלא יאמרו: ביד אומה שפלה מסר את בניו", שלכן המיצר להם לישראל, נעשה ראש קודם לכן.

לחברו: נפסלה מטבע זו, ואין לה תקנה.

"פצו עליך פיהם". אמר רבא אמר רבי יוחנן: בשביל מה הקדים פ"א לעי"ן ברוב סדרי האל"ף בי"ת שבמגילת איכה? (710)

בשביל מרגלים, שאמרו בפיהם — מה שלא ראו בעיניהם (711). וזה נרמז בהקדמת פ"א לעי"ן, שהקדימו המרגלים ואמרו בפיהם, מה שלא ראו בעיניהם.

"אכלי עמי אכלו לחם ה' לא קראו". אמר רבא אמר רבי יוחנן: כל האוכל מלחמן של ישראל — טועם טעם לחם. ושאינו אוכל מלחמן של ישראל — אינו טועם טעם לחם. שהנכרים מוצאים טעם דווקא בלחמם של ישראל, שהנאה היא להם כשגוזלים אותם (712).

"אכלי עמי אכלו לחם ה' לא קראו". רב אמר: אלו הדיינין. שבשביל עוונותיהם, שמטים משפט, היו עמי למאכל אויבו.

והואיל וכך, שישראל חטאו אף יותר מסדום, יש לתמוה, למה לא נהפכו ישראל כפי שסדום נהפכה, וכי משוא פנים יש בדבר?

אמר רבא אמר רבי יוחנן: מדה טובה יתירה היתה בירושלים — שלא היתה בסדום, ולכן לא נהפכה כסדום.

דאילו בסדום כתיב: "הנה זה היה עון סדם אחותך גאון שבעת לחם ויד עני ואביון לא החזיקה וגו'". הרי שהיו אכזריים, שלא החזיקו יד עני ואביון.

ואילו בירושלים כתיב: "ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן היו לברות למו", שהיתה מזמנת חברתה לאכול עמה. הרי שהיו רחמניות (709).

"כלה כל אבירי ה' בקרבי". כל האבירים — פסלם הקדוש ברוך הוא, ועשאם פסולים וכבושים כמסילה. והיינו כאדם שאומר

711. תמה בעץ יוסף, מאי "שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם", הרי כל מה שאמרו, או שראו את הדבר תחילה, והיה אמת, או שהיה שקר גמור!

וכתב, דהיינו כפי שפירש רש"י בחומש על "וילכו ויבואו", להקיש הליכתן לביאתן. מה ביאתן בעצה רעה, אף הליכתן בעצה רעה. נמצא שכבר בעת הליכתן נתייעצו ואמרו שיאמרו את גנות הארץ, קודם שראו כלום.

712. כך פירש רש"י. והמהרש"א פירש, שכשם שבכל אכילה, אין דעתו של אדם נוחה עד שיאכל לחם, כך אומות העולם, אין נוחין באכילתן — אלא מישראל, כדכתיב "והיה לאכול".

709. עוד פירש רש"י, שבירושלים היתה פורענות גדולה יותר מבסדום, שהיו אוכלות ילדיהן זו עם זו, ואילו בסדום כתוב "גאון שבעת עוני", שלא טעמו טעם עוני. הרי שפורעות ירושלים היתה גדולה יותר, ולא היה משוא פנים בדבר.

וביד רמה כתב בפשטות, שבכני ירושלים נאמר "נשים רחמניות". הרי שהיתה בהם רחמנות.

710. כך הוא בכל סדרי אלף בית שבאיכה, חוץ מהראשון. ואפשר שכתב כך, כי אם היה משנה גם בראשון, היו אומרים שכך היה סדר אלף בית של ירמיה. מהרש"א.

ושמואל אמר: אלו מלמדי תינוקות, שעושיין מלאכתן רמיה (713).

ועתה חוזרת הגמרא לדברי משנתנו, שמנתה את אותן שאין להם חלק לעולם הבא.

והוינן בה: מי מנאן?

אמר רב אשי: אנשי כנסת הגדולה מנאום.

אמר רב יהודה אמר רב: בקשו אנשי כנסת הגדולה עוד למנות אחד בין אלו שאין להם חלק לעולם הבא. והיינו, את שלמה, שנאמר בו: נשיו הטו את לבבו ללכת אחרי אלהים אחרים.

באה דמות דיוקנו (714) של דוד אביו ונשטחה לפניהם שלא ימנו את שלמה — ולא השגיחו עליה.

באה אש מן השמים ולחכה אש בספסליהם — ולא השגיחו אף עליה.

יצאה בת קול ואמרה להם: "חזית איש מהיר במלאכתו, לפני מלכים יתיצב, כל יתיצב לפני השכים".

מי שהקדים את בניית ביתי [בית המקדש, שהוא ביתו של הקדוש ברוך הוא] לבניית ביתו, ולא עוד, אלא שאת ביתי בנה בשבע שנים, ואת ביתו בנה בשלש עשרה שנה, שנתעצל בבניית ביתו יותר מבבניית ביתי [וזהו "איש מהיר במלאכתו"], לפני מלכים יתיצב בגן עדן, כל יתיצב לפני השכים בגיהנם — ובכל זאת לא השגיח עליה.

יצאה בת קול ואמרה: "המעמך ישלמנה כי מאסת, כי אתה תבחר ולא אני וגו'". "המעמך ישלמנה", וכי עליכם לשלם עונשו של אדם, שאתם אומרים שאין לשלמה חלק לעולם הבא? "כי אתה תבחר ולא אני" — בתמיה. וכי הבחירה מי יש לו חלק ומי לא, תלויה בכך? (715)

אין הדבר תלוי אלא בי! דורשי רשומות (716) [פסוקים (717)] היו אומרים: כולן,

לא כן. אלא הדבר בידי הקדוש ברוך הוא.

716. במסכת ברכות [כד א, ד"ה דורשי רשומות] כתב רש"י: "קשרים וסתומים הכלולים בתורה. דורשי חמורות גרסינן. והיא היא". ובערוך כתב: פסוקים הרשומים.

ובתורת חיים כתב, ש"רשומות" היינו מקראות הסתומות. כדאיתא בפרק אלו מציאות: מתניתין ברשום. והיינו, שהחבית סתומה וחתומה ומהודקת יפה.

וביד רמה כתב, דהיינו דרשות חשובות כמרגליות. עיי"ש.

717. דכתיב: "את הרשום בכתב אמת". רש"י.

713. ופירש המהרש"א, שכיון שהדיין והמלמד אין מתפרנסין אלא מזה, אינם ראויין לקרות בשם ה'. ועיי' בעיון יעקב.

714. כתב במהרש"א, דרצה לומר שהיה במעשיו דמות דיוקנו של אביו, שנאמר: ויאהב שלמה את ה' ללכת בחקת דוד אביו וכו'. ועיי' בענף יוסף.

715. כך פירש רש"י. והמהרש"א כתב, שיותר נראה לפרש כלפי מה שאמרו "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים". והיינו, "כי אתה תבחר", הבחירה בידך לטוב או לרע, ואין הבחירה בידי. אבל השכר והעונש, תשלומי מעשה אדם לטוב או לרע — "המעמך ישלמנה", וכי בידך הדבר?

כל המנויין במשנתנו, באין לעולם הבא. שנאמר: "לי גלעד, ולי מנשה, ואפרים מעוז ראשי, יהודה מחקקי, מואב סיר רחצי, על אדום אשליך נעלי, עלי פלשת התרועעי".

והיינו, שאמר הקדוש ברוך הוא: עלי לסבול את עולם של אלה, כדי שיזכו לחיי עולם הבא.

ועתה מבארת הגמרא מיהם המוזכרים בפסוק:

"לי גלעד" — זה אהאב, שנפל ברמות גלעד.

"מנשה" — כמשמעו.

"אפרים מעוז ראשי" — זה ירבעם⁽⁷¹⁸⁾, דקאתי מאפרים [שבא משבט אפרים].

קה-א "יהודה מחקקי" — זה אחיתופל⁽⁷¹⁹⁾, דקאתי מיהודה [שבא משבט יהודה⁽⁷²⁰⁾].

"מואב (721) סיר רחצי" — זה גחזי, שלקה על עסקי רחיצה⁽⁷²²⁾.

"על אדום אשליך נעלי" — זה דואג

האדומי⁽⁷²³⁾.

"עלי פלשת התרועעי" — אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם! אם יבא דוד שהרג את הפלשתי, והוריש את בניך גת, ויטען על כך שאתה מנחיל לדואג ואחיתופל שונאיו חלק לעולם הבא, מה אתה עושה לו לפייסו?

אמר להן: עלי לעשותן ריעים זה לזה, ואז ימחל להם דוד על מה שעשו לו. וזהו שנאמר "התרועעי" — לשון ריעות.

כתוב בספר ירמיה: "מדוע שובבה העם הזה ירושלים משבחה נצחת וגו'".

אמר רב: תשובה נצחת השיבה כנסת ישראל לנביא.

אמר להן נביא לישראל: חזרו בתשובה! שהרי אבותיכם שחטאו — היכן הם?

אמרו להן ישראל: ונביאיכם, שלא חטאו, היכן הם?

שנאמר: "אבותיכם איה הם, והנבאים

722. במעשה נעמן, שהיה מצורע, ובא אל הנביא שיטהרנו מצרעתו. שאמר לו הנביא שילך לרחוץ בידן ויטהר, ואכן כך היה. חזר נעמן אל הנביא, ורצה לתת לו מתנה, ולא רצה הנביא ליקח. לאחר מכן רץ גיחזי אחרי נעמן, ונטל ממנו את מתנתו. ואז אמר לו הנביא: "וצרעת נעמן תדבק בך וגו'".

723. והיינו כפי שהגמרא אומרת להלן, שמלאך חבלה פיזר את אפרו של דואג בבתי כנסיות וכו', ואמר דוד ש"על אדום", על אפרו של דואג האדומי, "אשליך נעלי", אדרוס עליו בנעלי. והיא כפרתו של דואג, להביאו לחיי עולם הבא.

718. ונקרא "מעוז ראשי", כי הוא היה הראשון למלכי ישראל, והומלך על פי הנביא. מהרש"א.

719. ונקרא מחוקקי, כי הוא היה רבו של דוד, שאמר מזמור זה.

720. שהרי קראו דוד "מיודעי", דהיינו קרובי. שהיה משבט יהודה כדוד.

721. פירש רש"י, דהאי "מואב" היינו דוד, שבא מרות המואביה. והמילה "מואב" היא המשך מה שאמר לעיל "יהודה מחקקי". והיינו כפי שכתבנו לעיל, שהוא היה זה שאמר "יהודה מחקקי". מהרש"א.